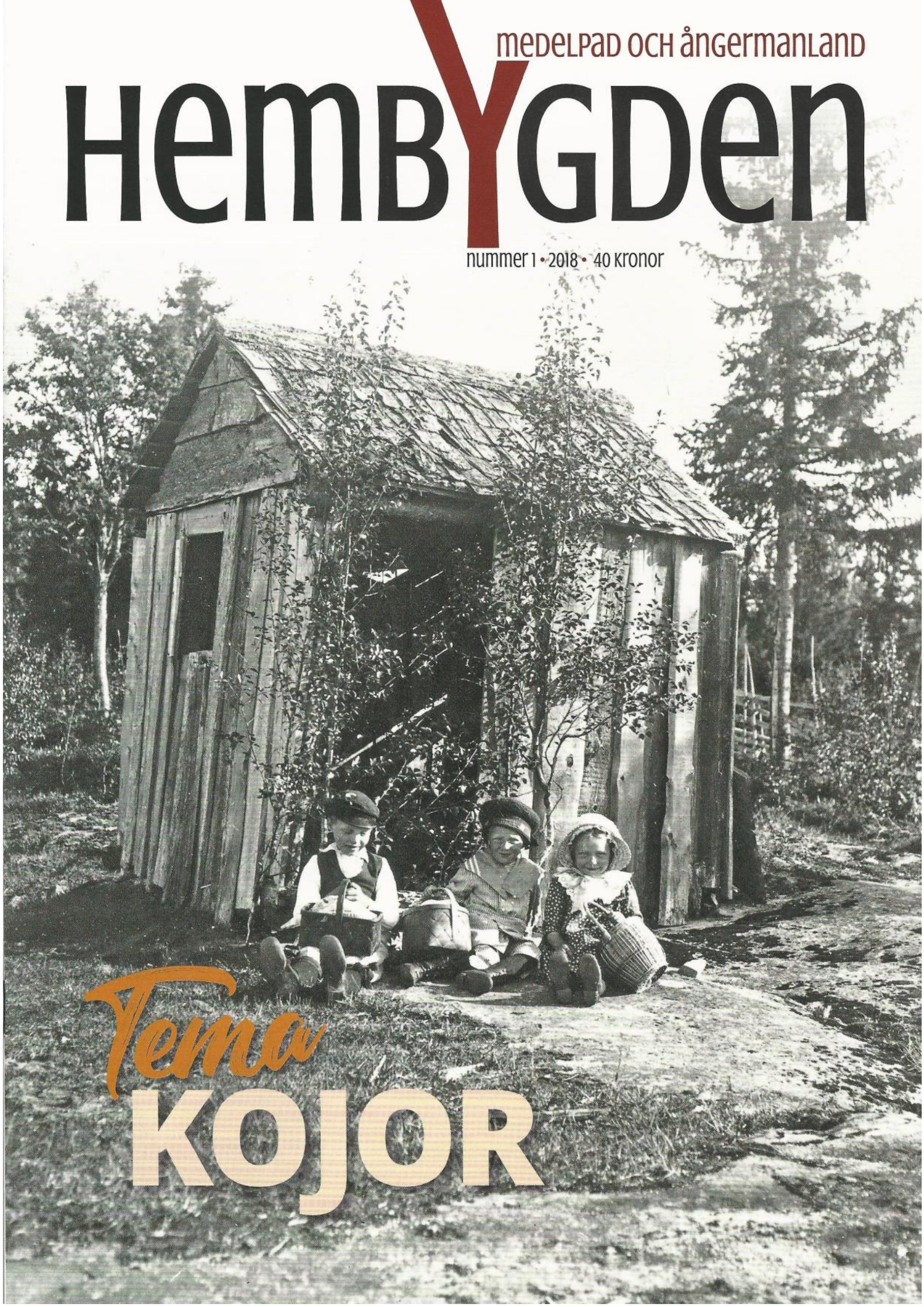

medelpad och ångermanland

HemBYGDen

nummer 1 • 2018 • 40 kronor

Temä
KOJOR

Svartvattenkojan i Högsjö.
Foto: Högsjö hembygdsförenings arkiv

HemBYGden

medelpad och ångermanland

Ansvarig utgivare

Margareta Johansson
Tel 070 263 38 50
margareta@vaxtfoto.se

Hembygden i Medelpad och Ångermanland

Tidningen utges av Medelpads och Ångermanlands Hembygdsförbund i 4 nummer årligen. Distribueras gratis i 10 ex till samtliga hembygdsföreningar anslutna till förbunden.

Prenumeration

Prenumeration 150 kr/år, sättes in på BG 687-6163, ange Prenumeration Hembygden samt ditt namn och adress.

Redaktionskommitté

■ Margareta Bergvall
Box 34, 871 21 Härnösand
Tel 076 766 38 95
margareta.bergvall@murberget.se

■ Margareta Johansson
Tel 070 263 38 50
margareta@vaxtfoto.se

■ Lena Landin
Tel 072 527 40 31
lena.landin@ramvik.com

Grafisk produktion och tryck
Ågrenshuset Produktion, Bjästa

Besök våra hemsidor

www.hembygd.se/medelpad
www.hembygd.se/angermanland

Omslagsbild

Levi Johansson

Kommande nummer

Tema: Landskap i förändring

Manusstopp

20 maj

SSN 1100-0554

HELGDAGSKVÄLL I TIMMERKOJAN

Bort längtande vekhet, ur sotiga bröst,
vik, bekymmer, ur snöhöljda bo!
Vi har eld, vi har kött, vi har brännvin till tröst,
här är helg djupt i skogarnas ro!

Sjung Björnebergs-Jon, ur din fullaste hals
om kärlek och rosor och vår!
Stäm fiolen, Bogren och spela en vals
för spöklåa, månlusta snår!

Det är mil efter mil till lador och hus
där frosten går tjurig vid grind,
här är lustigt i stockeldens gula ljus,
som darrar i nattens vind.

Du är fager, Brogren, i eldglans röd,
när du gnider din svarta fiol,
för mat och för brännvin du glömt all nöd
och din panna är ljus som en sol.

Och Jon, där du sitter vid grytan din,
en baron i din mollskinnsskrud,
se fast åren har garvat ditt sega skinn,
i ditt sot är du ung som en gud!

Och Vargfors-Fredrik, du skrattande man,
som vill alla uslingar väl -
kom, och sjung om din ungdoms synd, om du kan,
och en skål för din gossesjäl!

Och när morgonens stjärnor blekna och dö
och när ångorna stelna till is,
och när dagningen skälver på myr och sjö
vi sova på doftande ris.

Då sova vi alla på granris tungt
och drömma om bleka mör
och snarka och vända oss manligt och tungt,
medan elden falnar och dör.

Dan Andersson, ur "Kolvaktarens visor" 1914

LÄS I DETTA NUMMER

Min barndoms kojor.....4

Erik Danielsson och hans kojor.....8

Arnäsleden – en 7-milavandring
genom Arnäs.....8

Säbrå Hembygdsförening
– en kort översikt.....11

Klockargården – Säbrå
Hembygdsförening,
Klockargårdens historia.....12

Vitbergsbodarna
– en pärla i Resele församling,
Sollefteå kommun.....14

Pingstakojor.....18

Boktips.....20

Tro't om ni vill men snart är
det sommar.....23

Min farmor var en fantastisk lekledare. När våra föräldrar for iväg till sommarstugan förvandlade farmor sitt hus till ett enda stort sagoland. Här härskade Slaghöken med sin besättning. I fören på skeppet satt farmor i fruklänning och hårknut med en snusnäsduk på huvudet och knaprade köttbullar.

LEDARE

MARGARETA JOHANSSON

ordförande Medelpads hembygdsförbund

LENA LANDIN

ordförande Ångermanlands hembygdsförbund

När jag var liten var en av favoritsysselsättningar på vintern att göra snögrottor. Var det rikligt med snö och stora snöhögar där snöröjaren gått fram, grävde vi ut hela system av gångar och salar. Dit in fraktade vi sedan skaffning i form av smörgåsar, kex och apelsiner och njöt av vår skapelse.

Var det blidväder med kramsnö uppfördes snöborgar av rullade snöklot. Höjden bestämdes av hur högt vi kunde lyfta bollarna. Härifrån kunde vi sen anfalla grannbarnens borgar med välriktade snöbollar.

På sommaren flyttades kojbygget till vårt sommarparadis i Kilsbergen utanför Örebro. Här byggdes indiantält som utgjorde utgångspunkten för härjningar i omgivningen med tillfångatagandet av vita – jag- och hot mot andra fientliga stammar.

Även inomhus byggdes det. Min farmor var en fantastisk lekledare. När våra föräldrar for iväg till sommarstugan förvandlade farmor sitt hus till ett enda stort sagoland. Här härskade Slaghöken med sin besättning. I fören på skeppet satt farmor i fruklänning och hårknut med en snusnäsduk på huvudet och knaprade köttbullar. Ingenting var omöjligt och det mesta gick an.

I vinter med sitt ymniga snö-

fall och fantastiska snöhögar ser jag inga barn som gräver snögrottor. Kanske har vi vuxna i vår stressade tillvaro glömt lära barn och barnbarn hur man gräver en perfekt koja.

I somras hade vi barnvecka på Indals hembygdsgård. Då byggde barnen tillsammans med oss en fantastisk koja av grenar och bräder i skogen ovanför matkällaren. Barnens entusiasm var stor och många brädstumpar fraktades från gårdens förråd upp till bygplatsen. Till slut stod kajan klar, men barnen vill inte sluta och gå hem när föräldrarna kom. Stolt visade de upp byggnadsverket och förklarade att de redan längtade till nästa sommar.

Små barn bygger kojor med kuddar och filter. Större barn verkar ha förlorat kunskapen. Här kan vi inom hembygdshörelsen föra över kunskapen från vår barndom. Våra hembygdsgårdar ligger ofta med stora tomter lämpliga för kojbyggen året runt. Hinner inte föräldrarna kan vi rycka in och praktiskt visa barnen hur man gör en snögrotta eller uppföra en koja av ris och grenar.

Det här numret av Hembygden handlar om kojor. Låt er inspireras och låt kunskapen om hur man bygger en koja gå vidare till nya generationer. ■

Knut Åkerlund och Kurt Norberg tog kontakt med mig 1995. De berättade om Erik Danielssons kojor som fanns spridda över hela Norabygden. De ville uppmärksamma denne ensling och berätta för Norabor och besökare utifrån om hans livsöde. De passade väl in i läns museets stora skyltprojekt som finansierades av länsstyrelsen. Knut Åkerlund skrev texterna, som jag sedan redigerade en smula. Inför denna publicering i HembYgden har jag nu redigerat litet till för att texterna, som annars stod var för sig och skulle kunna läsas oberoende av varandra, ska nu fungera i en artikel. Skyltarna på emalj togs fram inom skyltprojektet och trycktes på Kulturfabriken i Örnsköldsvik av konstnären Aino Näslund. De sattes upp av Nora Hembygdsförening 1995 - 97. Knut Åkerlund ömmade mycket för Erik Daniels, vilket också märks i de inläggande texterna. Erk Daniels levde 1825-1891.

MARGARETA BERGVALL, REDAKTÖR

Den enda bild som finns av Erik Danielsson, av Hampe Svanberg

Erik Danielsson ERK DANILS och hans kojor

Text KNUT ÅKERLUND och BIRGER JONSSON

Erik Danielsson fattig torparpojke från Norr-Salteå, blev minnesvärd sockenbo genom sitt sätt att leva och ta hand om sig. Hemmet var fattigt, inte så ovanligt den här tiden, hälsan var heller inte så bra och då han var tio år var han utan både far och mor. Syskonen bodde kvar i hemmet en tid och Erik gick och läste, lärde sig tydligen också att läsa nödortfött. Senare fick han en fastare tillvaro hos sin äldre broder i Berg, där blev han kyrkoförd.

Allmänt var inte förhållandet det allra bästa, rysshärjningarna i kustområdet och verkningen därav var ännu i färskt minne. Missväxt och åtföljande fattigdom satte spår i hela samhället. Erk Daniels, som han kom att kallas, är ett exempel för hur det kan bli ur slikt elände. Vice pastor Brandell visste själv vad dessa svåra livsförhållanden kunde ställa till med, men han hade en sträng syn på den drabba och han ställde stora krav när han i sina predikningar framhöll det egna ansvaret. Den fattige torparpojken försökte så långt han kunde försörja sig bonddräng, fiskardräng och t.o.m, som egen fiskare, visst bjöd han till, livet blev för strävsamt till slut. Sockenmännen beslutar om sockenvård, sockenhjon. Nu börjar vandringen runt om i Nora. Varje hemman hade sitt ansvar för dessa hjon, mat och husrum skulle tillhandahållas.

Erk Daniels arbetade först som bonddräng i Eden men blev senare fiskarhjäl och

var en tid egen verksam fiskare s.k. strandfiskare, som inte fick gå ut på djupare vatten. Supandet hade en väldig utbredning i norabygden den här tiden och Erik trivdes tydligen inte så bra med dem, han blev mer och mer ensam och grubblande, ensamheten blev tillflykten. Det blev svårt att klara sig ekonomiskt och slutet blev sockenhjonet.

Sockenhjonet hade mat och bostad mot att bidra med lämpliga göromål och fick inte lämna socknen. Den här sortens tillvaro hade Erk svårt att finna sig i, han ville frihet. Hellre än att lägga sig i bondens säng gick han till skogen där fanns lugn och stillhet, det sällskap han behövde fick han i vildmarken. Nu har is och snö gjort en hel del skada på dessa byggnadsverk, men på en del kan man ändå se t.ex. rökgången utformad som en fin gnistsläckare eller ristaket i form av nedfallna kvistar.

Erk ville ändå sköta sig själv och går nu ut i skogen och bygger sig en bostad, en sten-

koja med ristak och eldstad. Sängen fick han så småningom med sig och vissa kokkärl. Det är dessa stenkojor 16 st. vi nu hittat ute i skogarna, dessa jämte gamla Norabors berättelse utgör vår historia om Erik Danielsson. Död 1891. Hav tack du store kämpe.

Ensam i största delen av sitt liv, ensam men som det tycks oss, i största samklang med omgivningen och den värld han rörde sig i. Man tycker sig höra småfågelnas kvitter i träden och andra smådjur som uppskattar hans närvaro. Beundransvärda är också dessa stenkojor som han satte upp med ugn och sovplats och ristak över där så behövdes. Sin utomordentligt fattiga uppväxt behövde han inte vänja sig vid, den var medfödd men gav naturligtvis spår efter sig, han fick svårt att forma sig i något yrkesliv. Att bilda familj tycks inte heller ligga för honom. Det berättas också om hans utseende, han såg inte trevlig ut i andras ögon, när han smög omkring i snåren

och de frestade nog många att vara lite otrevlig mot honom, men aldrig har det berättats att han var elak eller ställde till olägenhet för andra.

Erk Daniels, som han blev kallad rörde sig i hela socknen och hans historia har levt i Nora genom muntligt berättande med variation i de olika byarna. Visst är detta en kontrast till dagens bilåkande äldrevårdare. Vi har hittat 16 stenkojor väl utplacerade. ■

Knut Åkerlund 1994

Om personligheten Erik Danielsson och om 14 av kojorna med kartor och fotografier finns att läsa i en minnesskrift av Knut Åkerlund "Så minns vi Erik Daniels" utgiven av Nora hembygdsförening. I ett reportage av Märit Nilsson i tidningen Nya Norrland berättas om Erik Daniels i samtal med Knut Åkerlund vid ett besök av en av kojorna. Reportaget finns anslaget på Nora hembygdsgränd.

Fortsättning av PROJEKTET

Foto: Per-Åke Nordqvist

Knut Åkerlund tittar i fotoalbum på bilder av de gångna årens arbete med Eik Danielskojorna.
Foto: Margareta Bergvall

Inspirerad av Knut Åkerlunds arbete med att kartlägga Erik Daniels kojplatser engagerade sig en annan Norabo, Hans Öhman att hitta och beskriva hur de olika kojplatserna kan nås från allmän väg. Med insikt om det stora intresse för vandringsleder, som utvecklats inom det rörliga friluftslivet, lade Hans 2011 fram ett förslag till Nora Hembygdsförening att om möjligt sammanbinda Erik Daniels kojplatser till en vandringsled, Erik Danielsleden. Hembygdsföreningen fattade ett positivt beslut i frågan och beslöt att söka finansiering för projektet. En arbetsgrupp bildades omgående.

Eftersom den tänkta leden i huvudsak planerades dragen genom skogsmark – kojplatserna ligger ju oftast långt från allmänna farvägar – var det naturligt att vända sig till Skogsstyrelsen och de nya programmen "Skogens mångfald" och uppföljaren "NOKÅS".

Skogsstyrelsen kontaktades omgående och projektet ansågs intressant och möjligt att stödja ekonomiskt och med råd och anvisningar. I samråd med Skogsstyrelsen delades projektet upp i tre delar med hänsyn till omfattningen – nio mil. De flesta byar berörs och närmare 120 fastighetsägare måste ge sitt samtycke.

Ett intensivt kartstudium följdes av etappvisa framkomlig- ➔➔

hetsanalyser mellan kojplats-erna. En inventering av intressanta objekt utöver själva kojplatserna gjordes. Dessutom bedömdes behovet av åtgärder för god framkomlighet. Röjningsbehov, spångläggning, broar, rast- och utsiktsplatser, samt utmärkning av lämningar, intressanta biotoper m m har ingått i rekognoseringen av varje etapp. Beräkning har gjorts av arbetsinsatser och materialåtgång för ledmarkeringar och informationstavlor m m. Till detta ska även läggas kostnader för markägarsamråd i form av skrivelser och utskick. Skogsstyrelsen har i hög grad varit behjälplig med såväl råd-

givning och deltagande i fält som med informationsmaterial. Tre ansökningar med detaljerat underlag – en per delsträcka – har lämnats in och positiva beslut har erhållits efter smärre justeringar varmed finansieringen säkrats. Någon detaljerad analys av arbetsgruppens arbetsinsatser i timmar/dagar har inte gjorts. Projektet förutsatte ideellt arbete. Motiven var bygdens utveckling och att ge bygdens innevånare och besökare möjlighet till upplevelser och bekantskap med en unik människas historia speglad i bl a befintliga fornlämningar.

Medial uppmärksamhet om Erik Daniels väckte redan

Märit Nilssons reportage i Nya Norrland 1994. Bevakningen i Tidningen Ångermanland och Nordsverige under projektiden har varit värdefull för att informera Noraborna och deras utflugna anhöriga. Bland annat uppmärksammades invigningen av etapp 1 vid kojruinen ovanför Skiringen. Lokala trubadurer (Noratrion) framförde "Sången om Erik Daniels" på plats.

Skogsstyrelsens konsulent Jan Olsson har på Skogsstyrelsens hemsida under rubriken "Erik Daniels led ger nya rekreationsmöjligheter" särskilt lyft fram att "Leden lyfter natur- och kulturvärden". En nio mil lång led med långa sträck-

or efter stigar, basvägar och ren skogsmark måste skötas och vara ordentligt uppmärkt. Redan nedlagt arbete måste bibehållas för att ledens olika delar ska vara attraktiva och framkomliga. En skötselplan är upprättad med vidtalade orsbor som frivilligt åtagit sig att vårda aktuella sträckor av leden.

Ett etapp tre beräknas kunna färdigställas under barmarkssperioden 2018. Vad gäller kartor, bildmaterial och informationsbroschyr är Hembygdsföreningens ambition att i tid för turistsäsongen 2019 kunna tillhandahålla detta material på ett lättillgängligt sätt. ■

Nya fakta om Erik Daniels

I den studiecirkel vi har kring några byar här i "Östbygden" har vi bl a ägnat byn Eden där jag bor ett djupare studium utifrån främst de två stora skiftesreformerna och därmed vilka som bodde i byn främst kring tiden för laga skiftet på 1850-talet. I en husförhörlängd från ca 1855 finnas Erik Danielsson upptagen. Liksom de övriga byborna provas Erik. När det gäller innanläsning får han betyget "läser med färdighet" vilket utgör högsta betyg och "har godt begrepp", vilket även det är högsta omdöme. Vid genomgång av samtliga förhörda är det ingen som når upp till Eriks vitsord. Enligt hörsågen från tiden för Eriks utflyttning till skogen och kojorna kunde människor som av olika anledningar själva vistades i skog och mark hör honom sjunga psalmer. En viktig faktor till Eriks religiositet var med största sannolikhet påverkan under pojkåren från den karismatiska "vicepastorn" = prästen i Nora Per Brandell. Prästens predikningar fyllde Nora nybyggda kyrka med folk även från andra socknar. Hans kamp mot supandet var kraftfullt vilket säkert berörde den känslige Erik.

Den bild jag fått av Erik Danielsson är att han var en mycket intelligent man med lätt för att lära men för känslig för att orka leva i det beroende som blev hans lott. Han valde friheten genom ensamheten. ■

Pingsta-kojor

Teckningar av Margareta Grafström

Text AV MARGARETA GRAFSTRÖM. Etnolog, upptecknare, folkbildare, lärarinna och konstnär

Margareta Grafström har bland mycket annat också skrivit ner berättelser om pingstakojoj. Vi publicerar här hennes intervjuer som gjordes på 1970-talet

Att fylla fem år och få en egen korg att bära pingstamatsäcken i med tomtebrus eller läskedryck och smörgåsar och ett ÄGG! – ett pingstaägg, det var livets höjdpunkt! Till pingst skulle barnen i Härnösand med omnejd ut i skogsbrynen för att bygga kojor. Man fick vara borta hela dagen. Matsäcken var viktigt! Ägget var viktigt! Man var inte bortskämd med att få ett helt eget ägg i vardagsslag. Ägget var en primörvara för den högre samhällsklassen, vårprimör.

Härnösandsbarnen byggde små **lövhyddor** eller **riskojoj**, nästan som små sommarstugor med en liten spis i ena hörnet, kaffebord och bänkar.

Kvällarna före pingst hämtade byns pojkar massor av granris. Flickorna trädde in riset mellan kojans slänor. Stommen till kojans stod kvar år efter år.

Det är en mycket gammal tradition i den här bygden, i Säbrå, i Nora och Gudmundrå, Häggdånger och Stigsjö.

Nittioåringar berättar, att när deras pappa var liten byggde man pingstakojoj (Nicke Sjödin f. 1887 Sörmark).

Flickorna kokade kaffe och gräddade plättar i den gröna kojans, som doftade så gott! Så hade man kalas där i flera dagar. Pingsten var något att fira, det! Midsommar var ju bara en dag och före den donade man och fejade man i fäbodarna och hade inte tid med annat. Hos baragren köpte man hela klädkorgar fulla med två-öresbullar. En slant hade man tiggat av sina föräldrar och så salade man ihop.

På pingstdagen skulle de äldre bjudas in på kaffe. Tänk så underbart att få tränga ihop sig i en skönt doftande pingstakoj, sitta med kaffe och bullar och sjunga all världens visor! Sedan lekte man på ängen utanför världens alla lekar i fyra dagar! "Vi hade så ont i fötterna efteråt, att man knappt kunde gå på en hel vecka!" Ringlekar och kurragömma och ALLT! Sista paret

ut var den mest älskade leken. Då fick man ju chans att hålla om varandra! Arbetsdagarna var så långa förr och man hade så få tillfällen att träffas, avstånden var så långa. Vilken lycka att cykeln uppfanns.

Kämpalekar av alla slag! "Det blev aldrig riktigt roligt förrän de äldre också kom!" Till och med gamla tanter hoppade bockså att de långa kjolarna åkte över huvudet på "han som sto bock" ("natta" i Näsåker). Ja, sen lekte man "när kära slogs på stånga, dé var dé roligaste av allt, särskilt som farsan eller morbror Melker vann!" Man hade halm i säckarna och bultade på varandra ordentligt om man kunde hålla balansen på stången. Ungdomar som hade arbete i södra Sverige försökte komma hem till pingst. Man längtade till pingsten.

När folklivsforskaren Levi Johansson cyklade runt här i början av 1900-talet och fotograferade och intervjuade folk tog han ett foto av en liten koja i Sörmark, den sydligaste byn

i Säbrå. "Den kojans hade min pappa satt upp av en gammal mycket större koja som rivits, som funnits när han var liten. (N. Sjöström, f. 1887). Men på fotot står det i Nordiska Museets handlingar, att det är taget i Hässjö, men det är fel. Han gick in till min mamma och bad henne göra i ordning en pingstamatsäck i korgar och sätta löv vid kojans dörr, så skulle det se ut som pingst och fick vi tre ungar sätta oss framför dörren." En bonde som hade råd att kosta på bräder och spik kunde sätta upp kojans av trä också.

När Torbjörn Fälldin var liten fanns också den här sedvänjan. Man började vara i kojans redan till Valborg och hade med sig knäck.

På annandag pingst tände man eld på högen med fjolårsriset som man städat ihop och fick en riktig "minnesbrasa". Att tända valborgseldar var inte så vanligt här förrän på 1920-talet.

Tomtebrus som alla äldre

minns, köptes i en liten plåtask med en liten tomte på. Det var ett knallrosa pulver, som blandades ut i vatten och porlade som läskedryck. Numera har man kunnat köpa det i smala glaströr, men nog var tomten mycket roligare. I Säbrå hade skolan tagit upp den här sedvänjan och byggt pingstakojor

ibland. Hembygdsföreningen brukade ha en koja.

Pingstaägget. I arbetarkvarteren på Rotudden i Härnösand bodde en fattig familj vid 1900-talets början. "När mamma kokade ägg nån gång fick vi barn bara en skiva var på smörgåsen, därför var det

så märkvärdigt med de danne pingstaägget – ett alldeles eget ägg- man gick å vänne å vred på ne hela dan å nändes int å äta opp`ne innan man bestämde så för å äta ne!"

Det var inte så annorlunda i de små byarna utanför staden. En nu välbeställd bondmora berättar hur det var i

hennes barndom i Aspnäs: *Hönscha dom had`n mörk`n vrå där i lagårn å satt igång me å värpa förn sola börja på lysa. Så dom första äggen sålde mamma ti stassborna så dom fick påskägga dom, men vi fick vänta te pingst`n vi, men fick vi goda smörgåsar i pingstmat-säcken å tomtebrus å bullar å vi barna vi visste int hur fort vi sku kommä ut på pingstamorrn. Man sku risa kojan å leka å äta hela dan. Dä va de roligaste vi visste!"*

Jag frågade: "Men brukade ni inte gå i kyrkan på pingssten"? "Nä, men tok heller, va tror du barna då sku ha sagt – om vi int va hemma å lekte me dom, nää stinta, no`va vi hemma no`!"

Pingstakojan byggdes gärna på en hög plats med utsikt över byn eller på ett berg med en plåta där man kunde leka i närheten. Den sista kojan i Säbrå byggdes i Huggning 1954. ■

Länsmuseets pedagoger bygger en pingstakojas tillsammans med barn varje år.

